

ДИЛШОДА САИДОЛИМОВА

СЕН МЕНИНГ
КУВОНЧИМСАН

Ҳикоялар

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нарҳиёти
1987

Уз 2
С 21

С $\frac{4803010000 - 169}{M 352(04) - 87}$ 113—87.

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987 й.

БРИГАДИР

Усмон енгил тин олди. Кузнинг ойдин тунни вужудига бўлакча ҳузур бахш эта бошлади. Мана, план тўлди. Юзи ёруғ, қаддини ғоз тутиб юрса бўлади.

У ой нурига беланган пахтазор ёқалаб қишлоқ сари жўнади.

Усмон уйига кираётиб, «мен келдим» деган маънода томоқ қирди. Тўшакда болаларни қатор бўлиб ётишарди, хотини эса юқорида. Унинг нариги ёнида бешик. Усмон хотинининг тепасига энгашди.

— Ҳой, онаси...

Хотини қимирламади, шунда у хотинининг елкасига оҳиста туртди. Аёл чўчиб уйғонди.

— Вой, ассалому алайкум! Келдингизми? — Урнидан туриб ўтириб, рўмолини қайта боғлади.

— Овқатнинг борми?

— Ҳа.

Эр-хотин нариги хонага ўтишди. Аёл эрининг одатини яхши билади. Агар эри ишдан вақти чоғ қайтса, ярим тун бўлса ҳам овқат

сўрайди. Жой солинганини кўра-била туриб, жой сол, деб буюради. Болаларнинг олдида атайлабдан шундай дейди... Ҳа, эри у билан қувончларини баҳам кўргиси келса, шундай қилади. Мабодо, ишлари юришмай турган бўлса, қорасини ҳам кўрсатмайди. Уйга қачон келиб, қачон кетиши ҳам номаълум. Эрининг бугунги ҳолати уни яйратиб юборди. Дастурхон ёзиб, ошхонага югурди.

— Бугун рапорт бердик, — деди Усмон иссиққина шавлани иштаҳа билан еркан.

Хотиши эрининг озиб, қорайиб кетган юзига, шошиб овқат ейишига зимдан разм соларкан: «Ҳайтовур-эй, энди тинчийдиган бўптида!» — деб қўйди ичида.

— Яна бир ҳафта кун яхши бўлиб турса, мажбуриятниям дўндирамиз.

— Бу йил ҳам биргатда тўй қиласизларми?

— Эй, бўлмасам-чи?! Чунонам тўй қилайликки!..

— Уша тўйга биз ҳам борамизми, дадаси?

— Бўлмаса-чи! Ҳаммаларинг борасанлар. Болаларингни, анув бешикдагисиниям олиб борасан.

Аёл икки-уч кундан буён тилининг учида турган гапини эрининг кайфияти яхшилигида айтиб қолмоқчи бўлди:

— Биргатнинг тўйига болаларингиз бунда-ай ясаниб бормайдами, дадаси? Ахир, кимсиз...

Усмон гапни бўлди:

— Ясанади, ясанади! Мукофот ҳақини олай, ҳаммасини ясантирамиз. Ўзингга икки кийимлик...

Бу сафар аёл эрининг оғзидаги гапни олди:

— Бўлмаса, ёғ, қанд-қурс зарур. Рўзгорни бутлаб қўяйлик, дадаси.

— Нима керак бўлса, олавер-да, магазинчига айт, ёзиб қўяверсин, ҳақини мукофот пулидан олади.

Аёл бир зум жим қолди-да, сўнг:

— Кеча Ғайратнинг муаллими келган эди... — деди қўрқа-писа.

— Нима дейди? — осойишта чой ҳўплаётган бригадир афтини буриштирди. Шу тобда уй-рўзгор ташвишию бола-чақанинг арз-додини эшитиб, кайфиятини бузгиси келмаётганди.

— Ёзуви ёмон, дейди. Дарсларда тўполон қилармиш, — деди хотини гўё бунга ўзи айбдордай мунғайиб.

Усмон индамади. Нима ҳам дерди? Ғайрат тўртинчи сифга ўтибдики, ҳали бирор бор сумкасини очтириб дафтарларини кўрмаган, баҳоларини текширмаган бўлса? Ёзуви ёмон бўлса ёмондир-да, у қаёқдан билсин. Тўполон қилишига эса... Усмон Ғайратнинг тўполон қилишини кўз олдига келтиролмади.

— Дастурхонни йиғиштир, — деб Усмон

хорғиң юзини сийпади, унинг бир ҳафтадан буён олинмаган тикандек соқоли серқадоқ қафтларига игнадек ботди.

Усмон колхоз идораси томон кетиб борарди. Қадамлари енгил, димоғи чоғ. У шу топда тўкин-сочин келган куздан ҳам, йил бўйи жонини жабборга бериб тер тўккан бригадаси аъзоларидан ҳам, ўн беш кунда ҳосилни йиғиб олиб оғирини енгил, мушкулини осон қилган машина теримчиларидан ҳам, ёрдамчи ўқувчилардан ҳам, йил бўйи қаттиқ-қурум гаплар айтган, энди эса унга мақтовлар ёғдираётган бўлим бошлиғидан ҳам, баҳорда чигитни мола бостиргани учун мажлисда ўрнидан турғазиб қизартириб қўйган совхоз директоридан ҳам — ҳамма-ҳаммадан миннатдор эди.

Усмон катта йўлдан ариқча ёқалаб бораркан, беихтиёр жилдираб оқаётган сув осмон рангида эканлигини сезиб қолди. «Қизиқ, ё осмоннинг акси ариқчага тушдимикан? Сув илғари ҳам кўм-кўк эдими?..»

Усмоннинг қалбида ҳам гўзалликка, табиатнинг ранг-баранг ҳодисаларига мафтунлик болаликдан бор эди. У қишлоғини севарди, мана шу бош-адоқсиз пайкалларни севарди. Кенг осмони, умрида бирон марта қилган иши билан мақтанмаган, бағри осмондай кенг оддий қишлоқ кишиларини севарди.

Усмон осмоннинг кунботиш томонидаги булутларни кўриб хаёли тўзиди. Кўнглига гулгула тушди. Наҳотки, ҳаво айниса? Яна бир-икки кун ёғмай турса бўлмасмикан? Қадами беихтиёр тезлашди. Тезроқ идорадаги ишларини битказиб далага — терим бошига боришга шошилди.

Мактаб ёнидан ўтаётиб, кўзи илмий бўлим мудирига тушди. Мудир сарғайиб кетган тишларини атайин намойиш қилаётгандай тиржайиб:

— Бригадир, энди мактабга ҳам бир кириб ўтасиз-да, — деди.

Усмон кинояли бу гапга унча ажабланмай бепарволик билан сўради:

— Нима гап? Тинчликми?

— Тинчлик, тинчлик. Пахта плани тўлгач, тинчлик бўлмай нима бўларди. Соат ўн иккида ота-оналар мажлисимиз бор, шунга...

— Бўпти, идорадан қайтишимда кираман.

Мудирнинг план ҳақидаги гапи Усмоннинг ҳамиятига тегиб, унинг гапини чўрт кесганича «шошиб турган эдим», деб жўнаб қолди.

Вақт тушга яқинлашиб қолганда Усмон мактабга кириб келди. Унга йўлак тўридаги хонада мажлис бошланганини айтишди. Усмон синфхона охиридаги бўш парталардан бирига бориб ўтирди. Сиқилиб қимирлаёлмай қолганидан, олд тахтасини кўтариб қўйди.

Тўрда доска ёнида, ёшгина кўзойнакли муаллим ўқувчиларнинг дарс тайёрлашини кузатиш ҳақида ота-оналарга маслаҳатлар берарди. Кейин илғор ўқувчиларнинг номини тилга олди, ота-оналарига раҳмат айтди. Утирган эркак-аёлларнинг айримлари жилмайиб, қониқиш билан атрофидагиларга қараб қўйишди. Пировардида кўзойнакли муаллим ачиниш билан қолақ ўқувчиларнинг исм-фамилиясини ўқий бошлади:

— Эргашев Ғайрат, Эргашев Шавкат, Содиқов Ғани, Умиров Қурбон, Эргашев Собит...

Усмоннинг ичи нимадир тилиб юборгандай ачишди. Ота-оналардан икки-учтаси атай ўгирилиб унга қараб қўйишди. Усмон биринчи «зарба»ни «ҳазм» қилиб улгурмай, муаллим яна ўғлининг номини тилга олди:

— Эргашев Шавкат лоақал «олтмиш» сўзини ҳам ёзолмайди. Каникулда уйда ўқишга топширилган китобларнинг биронтасини ҳам ўқимаган...

Доска ёнига янги ўқитувчи чиқди. Сочларига оқ оралаб қолган бу киши, Усмоннинг ўзини ҳам бир вақтлар ўқитган тарих ўқитувчиси Ғози Ҳотамов эди. У ҳам аввал аълочиларнинг, кейин қолақларнинг номини бирма-бир тилга олди, ота-оналардан таълим-тарбияда ҳамкорлик қилишларини ўтиниб сўради. У киши ҳам келишиб олгандек, қо-

лоқлар рўйхатининг биринчи сафида Усмоннинг ўғилларини тилга олди. Кейин ёшгина муаллима сўзлади, тўполончи ва ўзлаштирмовчилар қаторида яна Эргашевлар номи зикр қилинди.

Усмон ўзини базўр тутиб турди. Бир кўнгли «ёмон ўқиса ўзимизга ўхшаб колхозчи бўлар!» деб зарда билан мажлисдан чиқиб кетмоқчи ҳам бўлди. Яна ўзини босди. Айбни ўзига олди. Шу пайтгача ўзининг ўнта болага ота эканлигини, ўн боланинг хулқ-атвори, юриш-туриши учун эл-юрт олдида жавоб беражagini ҳеч бир ҳис этмаган эди. У ҳозирча мактабда ўқитувчилардан дакки эшитди холос, мабодо тарбия шу кўйи қолаверса, эртага нима бўлади...

Усмон ўша куни уйга алламаҳалда қайтди. Хотини ва болалари донг қотиб ухлаб қолишганди, ота болаларига бир-бир қаради, уларни безовта қилгиси келмади — мажлисда эшитганларини гаплашиб олишни эрта-лабга қолдирди, бироқ ўша дақиқаларни унутолмай, анчагача ўрнида мижжа қоқмай ётди...

— Усмон ака! Ҳо, Усмон ака!

Тонг қоронғисида занжирдаги ит бўшаб кетгундай ўзини у ёқдан—бу ёққа уриб ҳурар, дарвоза ёнида ичкарига киришга журъат қиллолмай турган мўйловли киши бригадирни четма-уст чақирарди.

— Ота, ҳо, ота! Сизни Рашид ака чақир-
япти, — деди Шавкат, дадасини уйғотиб.

— Нима? Ким?!

Усмон ҳовлига тушиб улгурмай ёмғир ши-
валаб ёғаётганини сизди. Апил-тапил кийиниб
кўчага ошиқди...

Атрофда эса кузнинг илк ёмғири қовжи-
раган япроқларга, тунука томларга, қуриб
чанги чиқиб кетган тупроқли йўлга шитирлаб
томчиламоқда эди.

КИЧКИНА ҚИЗ...

Нурия бугун ҳам кўчада болалар билан ўйнаб юрганида ишдан қайтаётган янгасини кўриб қолди. Уйиндан тўхтаб, сочлари майда ўрилган янгасининг орқасидан узоқ тикилди. Ҳатто орқасидан бормоқчи бўлиб уч-тўрт қадам босди ҳам. Янгаси ҳам унга зимдан бир назар солди-ю, ўзини кўрмаганга олиб ўтиб кетди.

Нуриянинг янгаси қандай яхши эди-я? Лекин энди янга эмас. Уларникига бормаиди. Ҳозир ҳам у ўзининг уйига кетяпти.

Нурия кўзларини янгаси кетган йўлдан олиб, ўйланиб қолди. Негадир болаларнинг қий-чуви унга ёқмади: гўё шу лаҳзанинг ўзида анча улғайиб қолгандек эди. Бир-бир қадам босганча қишлоқ четигаги анҳор ёқасига келиб ўтирди. Дугоналарининг чақирганига ҳам эътибор бермади.

Бундан икки йил олдин худди шундай баҳор кунларининг бирида уйларида тўй бўлганди. Қўшни қишлоқлик Норбуви холанинг

қизи Гулчеҳра опани уларникига узатиб келишганди. Ушанда Нурия янгасини кўришга қандай ошиққанди-я?

Тўйдан сўнг Нурия янгаси билан дарҳол тил топишишди. Акаси ҳам, бувиси ҳам ўзида йўқ севинишганди ўшанда. Аҳмаджон бувисининг битаю битта ўғли. Бобоси урушга кетганда акаси туғилган экан. Нуриянинг ойиси эса бувисининг ёлғиз қизи.

Нурияларнинг уйи қишлоқнинг нариги бошида. Акаси бувиси билан қишлоқнинг бериги бошида, магазин ёнида туришарди. Асли Аҳмаджон акаси Нуриянинг тоғаси бўлади. Лекин унга «ака» дейиш ёқади. Бувиси билан ойисининг: «Тоға дегин, уят бўлади», дейишларига қулоқ солмай «ака» дейди.

Янгаси аввал районга қатнаб ишларди. Бувисиникига келгач, колхоз касалхонасига ишга ўтди. Касалхона қишлоқдан унчалик узоқ эмас. У пайтда Нурия мактабда ўқимасди. Шунинг учун янгасининг олдига бориб, ишларини кузатиб ўтирарди. Янгаси касалхонага келган ёшу қарига бирдай яхши гапирарди. Фақат бир мартагина янгасининг ёмон гаширганини эшитган. Уша воқеа Нуриянинг ёдидан сира кўтарилмайди.

Терим палласи эди. Қишлоққа шаҳардан ҳашарчилар келишганди. Бир куни касалхонага акаси қатори икки йигит кириб келди. Уларнинг бири тирсагини, бири иягини танғиб

олганди. Янгаси уларнинг ярасига дори суртиб, боғлади-да:

— Унчалик оғир эмас, пахта терсанглар бўлаверади, — деди мулойимлик билан.

Қўлини боғлаб олган бурни узун, юзи ғадир-будур йигит янгасига қараб:

— Справка беринг. Бизларга пахта териш мумкин эмас, жонидан, — деди тикилиб.

— Сизларга берадиган справкам йўқ! — деди янгаси ҳам бирдан авзойи бузилиб, — уятсизлар!..

— Сиз ҳали шаҳардан келган ёрдамчиларга шундай муомалада бўласизми? Устингиздан район бош врачига арз қиламиз, ана ундан кейин ишингизни билиб қиласиз, хоним!

Бўйи паст, семиз йигитнинг бунақа муомаласи янгасига ёмон таъсир қилди. Лекин Нурияга билдирмасликка тиришиб, «тарс» этиб ёпилган эшикка қараб:

— Кўряпсизми уятсизларни, салгина ғўзапоя тирнаганига уч кунлик справка сўраш-япти. Қўйинг, кичкина қиз, уларнинг гапидан асло хафа бўлманг, — деди.

Янгасининг бу гапи Нуриядан ҳам кўра кўпроқ ўзига тасалли бериш учун айтилган эди. Янгасининг «кичкина қиз», деб мурожаат қилиши Нурияга айниқса ёқарди. Ахир уни янгасидан бошқа ҳеч ким «сиз»ламас эди-да.

Янгаси уйда ҳам тиним билмасди. Сигир соғиш борми, ҳовли супуришми, қудуқдан сув тортишми, овқат пиширишми, кир ювишми, беда ўришми, картошкани суғоришми, хуллас, ҳамма ишни қилиб кетаверарди. Олдинлари бу ишларни бувисининг бир ўзи бажарарди. Гоҳи маҳаллар Нуриянинг онаси келиб, қарашиб кетарди. Аҳмаджон акаси бўлса ишдан нуқул кеч келарди.

Янгаси бувисиникига келмасдан олдин Нурия кўпинча шу ерда бўларди. Унга бувиси билан акасининг ҳар бир одати ёд бўлиб кетганди. Бувиси ёлғиз ўғлим деб, тоғасининг қўлини совуқ сувга урдирмай ўстирган, акаси уйда ақалли Нуриячалик ҳам иш қилмасди. Қаттиқ қиш кунлари ҳам бувиси бечора инқиллаб том кураб, ўтин-чўп ҳозирлар, тоғаси бўлса иссиқ уйда маза қилиб ухларди. Акаси ўқишда ҳам дангаса бўлган экан. Шунинг учун янгасидай доктор бўлолмаган. Нурияга бу гапларни бувиси айтиб берган. Бувиси, Норбуви холанинг қизини ёш қизчалик вақтидан келин қиламан, деб юрар экан. Уғли армиядан қайтгач, сўратса, йўқ дейишмабди. Олдинига акаси билан янгаси жуда тотув туришди, лекин бу ҳол узоққа бормади.

Айни йнғим-терим палласи эди. Қишлоқдаги қимирлаган жон далада, пахта теримида. Янгаси ҳам Нурияни теримга олиб чиққан эди. Қуёш энди тикка кўтарилиб, иш

қизий бошлаган бир пайтда бувиси пайкал бошига келиб янгасини чақирди, эри сўраттираётганини, тезроқ етиб боришини айтиб, изига қайтди. Янгаси: «Хўп, тушлик бўлсин, борарман», деди-да, эгат оралаб кетди. Биринчи терим эмасми, тушгача терган пахта-лари юздан ошиб кетибди. Янгаси охирги этакдаги пахтани торттиргач:

—Юринг, кичкина қиз, борсак борайлик, тушликни уйда қилиб келармиз, — деди.

Улар уйга етиб келишганда ҳовлидаги чор-пояда чалқанча ётган акаси онасига ўшқирар, олдидаги пиёлани уриб, сўкинарди. У маст эди. Янгасини кўриб бирпас жим бўлди, кейин чертиб-чертиб ўз одати бўйича киноя билан гап бошлади:

— Хўш, пахта тергилари келиб қолибди-да? Сизга ҳеч ким пахтага чиқ, деб айтган эмас-ку! Ё биронтаси келиб дўқ қилдими? Нега индамайсиз, гапиринг?!

Янгаси аввалига жим турди. Лекин эрининг ҳақоратомуз гаплари жонидан ўтиб кетди шекилли, ичидагисини тўкиб солди:

— Пахтага чиқ, деб бригадир ё табелчи келиб оёғингиз остига поёндоз ёзиши керакми? Қишлоқдаги тирик жон далага чиқса, биз писиб ётаверамизми? Сиз ҳам этак олиб далага чиқсангиз ҳеч ким кулмайди, куни ўтмай қолганидан чиқибди, демайди!

Янгаси этакни олиб, изига қайтди. Нурия

уйларидан битта нон билан узум олиб чиқди. Негадир, янгаси тушликка қизларнинг олдига бормади, ўша кун кўзлари шишиб, қизариб юрди.

Акаси ишгами, тўйгами — қаёққа кетса ҳам ҳеч кимга айтмай кетарди. Янгаси келин бўлиб тушмасдан олдин, бувиси акаси уйга келмай қолган кунлари кечаси жўралариникига бирма-бир кириб чиқарди.

Шундай кезларда бувиси кўзига ёш олиб:

— Бошингда отанг бўлганда бунчалик бўлмасмидинг!.. Мен сени не-не азоблар билан катта қилганимни унутдинг! Энди кун кўраман десам, адои тамом қиладиганга ўхшайсан, — дея жавраб кетарди.

— Эҳ, бу гапларни эсимни таниганимдан буён эшитаман. Жонимга тегди эски гаплар! — деб ўшқириб берарди акаси.

Нурия акасининг ўз онасига кўзини чақчайтириб ўдағайлашини, дўқ қилишини кўриб хафа бўлиб кетарди. Бувиси қандай яхши, Нурия энди акасининг қорасини кўрса, олдига югуриб бормайдиган, аксинча, бир четда писиниб, ўтиб кетишини пойлайдиган одат чиқарди. Она-бола ғиж-ғиж уриша бошлаган пайтларида янгаси икки томонни ҳам тинчителишга уринарди, аввал эрига қараб:

— Сиз кичиксиз, Аҳмаджон ака, бир гапдан қолинг. Одам ўз онасига ҳам шундай муомала қиладими?! — дерди.

Уша фалокат рўй бермаганда янгаси улар-
никидан кетмасмиди?

Жанжалли кунларнинг бирида эрталаб бу-
виси эшикни «қарс» этказиб ёпганича чиқиб
кетди. Акаси кеча кўп ичган бўлса керак,
печка ёнида хуррак отиб ухлаб ётибди. Ян-
гаси пиёлалардаги ичилмай қолган чойларни
тўкди-да, дастурхонни йиғиштириб, ҳовлига
чиқди. Оғилдаги нарвонни ўзлари ўтирган
уйнинг деворига суяб томга чиқди.

Нурия янгасига куракни олиб берди. Ян-
гаси пастдан кўринмай қолди. Фақат том ор-
қасига тушаётган қорнинг гурс-гурси эшити-
ларди. Нурия тек туриб, совқота бошлади,
кўчада сирпанчиқ ўйнаётган дугоналарига
қўшилиб кетди. Бир маҳал унинг қулоқла-
рига:

— Вой, онажон! — деган нохуш товуш
эшитилди. У югуриб бувисининг ҳовлисига
кирди. Қараса, янгаси пастда инграб ётарди.
Яқинига бориб янгасини таниёлмади, ранги
қордай оқариб кетган, уст-боши қонга бўял-
ганди. Ушанда Нурия акасини уйғотиб чиқиш
ўрнига, янгасининг бошида йиғлаб ўтиравер-
гани учун ўзини гуноҳкор ҳис этади. Лекин
нима учун шундай қилганига ҳануз ақли
етмайди.

Янгасини «тез ёрдам» машинаси олиб кет-
ди. Бувисининг айтишича, неварасидан айри-
либди. Уғил экан. Эртасига қўшнилари Хол-

вой ака билан Абдулла боболар чақалоқни мозорга кўмиб келишди. Нурияга кўрсатишмади... Ҳозир у бўлганда Нурия кўтариб юрган бўлармиди? Янгаси ҳам кетиб қолмасмиди? Уша воқеадан кейин янгаси кетиб қолди, бувиси йиғлаб-сихтаб борган эди, янгаси:

— Узилган ип уланмайди, ойижон, ула-сангиз тугун тушади, турмуш ҳам шундай. Мен ортиқ ўзимни мажбур қилолмайман, — дебди кўзларига ёш олиб.

Акаси эса ана шу нохушликдан кейингина яхши бўлиб қолди. Энди уй юмушларини онасига қилдирмаяпти, ҳатто баъзи кунлари овқатни ҳам пиширадиган бўлди. Энди ишдан кеч келмайди, бошқа ёқларда ётиб ҳам қолмайди.

...Боя, Нурия янгасининг орқасидан қараб қолганида, унинг орқасидан бормоқчи бўлганида шуларни ҳаммасини айтиб бермоқчи, кашталар осиглиқ турган жимжит уйига янгасини бошлаб келмоқчи эди.

Акаси билан бувиси кечирим сўраб борганида келмаган, у айтса келармиди? Балки, келар! Ҳа, эртага ҳам ишдан қайтишида янгаси шу йўлдан ўтади-ку! Ушанда Нурия ҳаммасини айтади, янгаси, албатта, ўз уйига қайтиб келади. Ахир у янгасининг «кичкина қизи-ку!..»

ТАРБИЯВИЙ СОАТ

Яккабоққа ёз тўкин келди. Дарахтлар меваси кўплигидан шохини кўтаролмай қолган. Олмаю шафтолилар ер билан битта бўлиб ётибди.

Боғда Зархол хола тўкилган олмаларни тера туриб ўйларди: «Ойхол бечора, шу тўкин-сочин ёз мевасидан ҳам оғзига олмади-я. Чол қурмагурда ҳам меҳр йўқ. «Бирров бориб келинг», деявериб жағим тушди. Лоақал Тиркаш ҳам бормайди. Ака бўлмай бўлиқсиз қолгур, хотинига ёпишгани ёпишган, хотин кули. Унга на ота-она, на сингил керак!»

Зархол хола этагидаги олмаларни пешайвондаги бўш челакка даранглатиб солди-да, ҳовлида юрган товуқни «киш-киш»лаб, жаврай кетди:

— Вой, товуқни уддалаганлар боқсин-да! Бировларга ишониб боқадими?

Болаларини ухлатишга ётқизаётган келини Хуррам:

— Кампир дийдиёсини бошлади. Бугун дилни хуфтон қиладиганга ўхшайди, — деб қўйди.

Печенье тишлаб, кўзини мажбуран юмаётган кичкина Гулининг ёнида ўтирган олти ёшли Содиқ, ойисидан қўрқа-писа сўради:

— Бувим бугун сизди отамга чақадими?

— Отанга чаққани-ку майли-я, еган-ичганинингни заҳар қилади. Жодугар!

— Жодугар нима, ойи?

— Бўлди, кўп эзмаланмай ухла энди. Катта бўлсанг, билиб оласан.

Хуррам болаларини ухлатиб нон ёпишга киришди. Зархол холанинг эрталабданоқ авзойи бузилганди. Кечқурун оила аъзолари жам бўлиб овқатга ўтиришганда эса кўз ёш тўкиб, болаларининг бир-бирига меҳр-оқибати йўқлиги, невараларининг беодоблиги, келинининг қайнота-қайнонасини ҳурмат қилмаслиги, хуллас, бу дунёда нимаданки норози бўлса, ҳаммасини тўкиб солди. Дийдиёнинг бошланиши бежиз эмасди. Воқеа мана бундай бўлганди.

Бувисининг боғда юрганидан беҳабар Собир мактабдан кела солиб ерга тегай-тегай, деб осилиб турган қора кишмишдан майкаси ичига тўлдириб кўчага югуради. Бунга ногоҳ кўзи тушган бувиси ҳам неварасининг орқасидан кўчага чиқади. Қараса, мактаб боласи

борки, ҳаммасининг кўлида кишимш. Ариқ ёқасига чуғурчуқдай тизилиб ўтиришиб Собир берган узумни ейишяпти. Жон-пони чиқиб кетган Зархол хола толдан хивич синдириб, болаларни қарғаб кетади. Ахир нега қарғамасин? Йил ўн икки ой чоли бечора парвариш қилган узумни ҳали оғзинга олмай, Ойхолдай яккаю ягона қизи емай туриб, Собир кўча болаларига улашиб ўтирса! Бугунгиси биринчиси эмас. Улар мазахўрак бўлишган. Шунинг учун ҳам тўп-тўп бўлиб Собирни сўраб келишаркан-да.

— Сен бола ҳали кўлимга тушарсан. Кечқурун отанг ишдан келсин, бир адабингни бердирмасам.

Тирақайлаб қочаётган Собир, жағи-жағига тегмай жавраётган бувисини сўкди. Нима гаплигини билмай акасининг орқасидан пилдираб қочаётган Содиқ ҳам бундан руҳланиб кетиб, ойнасидан эшитиб юрадиган бир сўзни уч марта такрорлаб айтди:

— Жодугай! Жодугай! Жодугай!

Ўзи шундоқ ҳам тутуни чиқиб турган Зархол хола энди лоп этиб алангаланди. Муштумдай боланинг ҳақорати жон-жонидан ўтиб кетди.

— Вой, тилгинангга чиққон чиққурлар-эй! Булар бола эмас, бир бало! Бу мишиқиларга писмиқ онаси атайлаб ўргатиб қўйган. Она сути оғзидан кетмаган соқовининг айт-

ган гапини қаранг! «Жодугай» эмиш! «Жодугай»ни кўрмабсан ҳали! Ургатмаса айтмайди бу сўзни, ўргатган, у мастонда ҳийла бор. Тиркаш бечорани бурнидан баланд гапирғизгани қўймайди, боламнинг тил-жағини боғлаб олган у мастон!

Кечқурун бор аламини ўт ўриб чарчаб келган чолидан олди. Дастурхон бошида аввал йиғи-сиғи қилиб, рўй берган воқеани айтиб улгурди.

Ғам-ҳасратини айтиб, тинчиб олгач, овқат ейишга тутинди. Чол ҳам эчки соқолини селкилатганча, болаларнинг кундан-кунга бетартиб бўлиб кетаётгани ҳақида ўз фикрларини айта-айта ошни тушира бошлади.

Пойгакда кичкина Гулига қошиқчада ош едираётган озғин келингина туз тотмади. Бу оилага келин бўлиб тушибдики аҳвол шу. Жанжал баъзи одамларга мойдек ёқар экан. Уришиб, талашиб-тортишиб овқатни туширишади, йиғи-сиғи қилиб ичинни бўшатиб олишади-да, бирпасдан сўнг ҳеч қандай гап-сўз ўтмагандай кулиб, ҳазил-ҳузул қилиб кетаверишади.

Келиннинг ота-онаси хонадонда жанжал, аччиқ-тизиқ гаплар сира бўлмасди. Ота-она, ака-укалар бир-бирига жуда меҳрибон эдилар. Бу оилага у осмондан тушгандай бўлди. Сира кўниколмаяпти. Биров ҳовлида овозини

кўтариброқ гапирса ҳам юрак ҳовучлайдиган бўлиб қолган. Йўқ ердан юрак ўйноғи касалига чалинди.

Болаларнинг шўх, даққи, қулоғига гап кирмайдиган бўлиб ўсаётгани кўнглини хира қилиб туради. Шу кетишда охири нима бўлади? Баъзан уриш-жанжал жон-жонидан ўтиб кетганда «бор-эй» деб онасиникига кетиб қолмоқчи бўларди-ю, яна беш болани қандай тарбиялайман, ҳадемай ўғлим ўн бешга тўлса, ўғил боланинг бошида ота бўлмаса қийин, деб ўзига-ўзи тасалли берарди.

Ойхол чолу кампирнинг ёлғиз қизи бўлиб, Бухорога тушган. Биттаю битта қизини шайтон йўлдан оздириб, олисга бериб қўйган чолу кампирнинг пушаймони сира тарқамасди. Биров «Ойхол» деса кўздан дув ёш тўкиб қизини соғинганини, ўғилларининг биттаю битта синглисининг холидан хабар олмаслигини, келинлари ўғиллари топиб келганини босиб еб, қайсинглисига бир парча кийимни раво кўрмаслигини ўпкаси тўлиб-тошиб гапириб беришади.

Овқатдан сўнг Тиркаш ўғилчалари Содик билан Собирни бурчакка тургизиб қўйди-да, сўроққа тутди:

— Собир, нега узум ўғирладинг?

— Егим келди.

— Бувингдан сўрасанг бўлмасмиди?

— Кеча сўровдим, «Ойхол амманг келса бошлаймиз», деб бермадилар.

— Ана, айтдим-ку, буларнинг баттол бўла-яптилар деб, — жаврашни бошлади Зархол хола, гуноҳкорларча бош эгиб турган неварасига ўқрайиб.

— Нега болаларга улашдинг?

— Ўзингиз айтган эдингиз-ку, болалар билан уришма, ўртоқ бўл, деб. Улар менинг ўртоқларим.

— Ҳали сен гап қайтаришни ҳам ўргандингми? Яна шундай қиласанми? — Тиркаш ўғлининг чап қулоғини бураб туриб, — «иккинчи бу ишни қилмайман», деб ваъда бер,— деди.

Собир кўзларидан ёш тирқираб икки қўлчасини отасининг чўяндай панжалари қисиб турган қулоғига олиб бориб:

— Иккинчи қилмайман, иккинчи узум ўгирламайман, — деб бор овози билан йиглаб юборди.

— Учир овозингни! Бор дарсингни тайёрла! — деб ўшқирди ота. — Қани, Содиқ, бу ёққа кел-чи, ўғлим?

Акасининг қулоғи оғриганига ичи ачиб, ёш тўлган кўм-кўк кўзлари жавдираган Содиқ, анча берида тўхтади.

— Содиқ, ўғлим, нега бувингни сўқдинг? — овозини юшатиб сўради ота.

— Сўкмадим...

— Нима дединг?

— Жодугай дедим...

Боланинг чучук тилидан чиққан ёмон сўз ҳам жуда чиройли эшитилган эди. Ҳамма қулиб юборди. Ҳатто Зархол хола ҳам чиройин очилиб кулди. Гулини бешикка белаётган Хуррам жилмайди.

— Бу сўзни қаердан эшитдинг?

Суд давом этарди. Оқловчи ҳамда қораловчилар қулоқларини динг қилиб, гуноҳкорнинг оғзини пойлашар эди.

— Ким ўргатди сенга бу сўзларни? Айт деяпман?!

Отасининг овози баландлашганидан бола кўрқиб кетди, қулоғи чўзилмасдан бурун оғригандай бўлди ва йиғламсираб:

— Ойим айтди... жодугай бугун бий балони бошлайди деди...

— Ана, айтмадимми, ўргатиб қўйган деб, — ўчган ўт қайта ёнди. Чол ҳам ўзича келинига лаънат айтиб гўлдираб сўкинди. Чолу кампир олдинма-кетин эшикни тарақлатиб ёпганча, келинни қарғаб-сўкиб чиқиб кетишди.

Уларнинг оғзидан чиққан ҳар бир сўз болалар қулоғига қуйилиб қолаётгани ҳеч кимнинг хаёлига келмасди. Тиркаш Содикқа жойинга кириб ётишни буюрди-да, боядан бери оғзига толқон солиб ўтирган хотинининг жағи очилганини кўриб ўзини эшитмасликка

олиб томорқани суғоргани чиқиб кетди. Орқасидан хотинининг жаврагани эшитилди.

— Ота-онангизни деб ёш умрим хазон бўлди! Болаларимнинг тарбияси бузилди...

Ташқари сутдек ёруғ эди. Шотерак барглари тунги шабадада титрар, чигирткалар ҳазин чириллар, икки ҳовли нарида сой шовулларди. Қорамтир осмондаги юлдузлар гоҳ милт-милт этиб ёрқинлашар, гоҳ хира тортиб, ноз-ишва қиларди.

ТАНИШ КЎЧАЛАР

Кузнинг дастлабки кунлари... Қуёшнинг шашти сусайиб, ҳаво салқинлаб қолган. Қишлоқда қимирлаган жон борки, далада — теримда.

Худди шундай кунларда Сора отпускаи олиб, қишлоққа келди. Қувониб кетган онаси: «Вой, болам-эй, сени жуда соғингандим...» деб ўзида йўқ суюнди.

Сора ота-онаси бағрида озроқ бўлиб, кейин Қора денгиз бўйларига кетмоқчи, анчадан буён чала ётган диссертациясини ўша ёқда ёзиб, тугатиб қайтмоқчи эди. Гарчи, Чова унинг туғилиб ўсган қишлоғи, ҳар келганида бу ердан осонлик билан узилиб кетолмаси-да, негадир ўзини бу ерлардан тезроқ узоқлашишга мажбур қиларди. Чунки, ўтган кунлар хотираси кўз олдидан тинмай ўтаверар, пушаймонга, ўқинчга ўхшаган бир нарса тоғини бўғиб ўзидан-ўзи йиғлагиси, ким биландир уришгиси, аламини олгиси келаверар, охири бу ҳол уни шаҳарга жўнаб кетишга ундарди.

Сора нари-бери чой ичган бўлди-ю, кийим-ларини алмаштириб, ҳовли супуришга тутинди.

— Соражон, магазинга бориб келасанми? — ялингандай сўради онаси.

— Нимайди?

— Уйда ёғ қолмабди, овқат қилишга кеч бўлиб кетяпти. Ҳадемай сингилларинг пахтадан келиб қолишади. Ўзим борай десам, сизгир сенга соғдирмайди, ётинқирайди.

Сора: «Йўқ, боргим келмаяпти», деб айтолмади. Қандай айтсин? Йилда бор-йўғи ўн-ўн беш кун онасининг олдида бўлади, ўшандаям ўзининг аллахил ўй-хотираларини деб онасининг сўзини ерда қолдирсинми?

Кўчада ҳеч ким йўқ. Аравалардан тўкилган пахталар ҳар ерда сочилиб ётибди.

«Қарамай ўтаман. Уйда ким бор экан-а? Мирзо ишдадир. Аммам-чи, аммам нима қилаётганикин?»

Сора ярим йўлга етганда «қарамайман» деб ўзига-ўзи берган онтини бузиб, бундан ўн йил муқаддам ўзиники бўлган, ҳозир эса бегона аёл супуриб-сидириб юрган супага, супа ёнидаги бир вақтлар ўзи ўтқазган атиргулларга кўз қирини ташлади. Кейин нима учунлигини ўзи ҳам билмаган ҳолда чорпоё устида чириллаб йиғлаётган болага эмас, осмонга ўрлаган улкан ёнғоққа, сўнгра томорқа четидаги бир текис сарвдек ўсган — бир за-

монлар Мирзо иккаласи ўтказган шамшодларга маҳлиё бўлиб боқди.

«Шунчалик улғайибди-я? Ёнғоқ ҳам пишбди. Ким териб оларкин-а? Албатта Мирзо билан анави-да! Мирзо шохдан-шохга эпчил ўтиб, қоқади. Хотини эса ҳар томон сочилиб, юмалаб кетган ёнғоқларни шилдираб юриб пақирга теради. Кейин бир вақтлар мен қианга-нимдек қуритиб, қопга жойлайди».

Тандирларининг ҳам сувоғи кўчиб кетибди. Сора сираям оғзи тўкилиб кетай деб турган тандирда нон ёпмасди. Қунтсиз аёлга ўхшайди. Ҳовлидан ёш боланинг бигиллаб йнглагани эшитилиб турарди. «Нега овутишмаяпти, ичаклари узилиб кетди-ку, гўдакни». Уҳў, уйнинг оҳаклари кўчиб кетибди. Наҳотки ярим челақ оҳак топишолмаган бўлса? Ё ишлари шунчалик кўпмикан? Одамзодни яшайдиган жойини саранжом-саришта қилиб ўтиришдан ҳам зарурроқ юмуши бўладими? Ё қунт қилишмасмикан? Мирзо бунақа ишларга уста эди. Ўзи суваган деворларни кўз қорачиғидай асрарди.

Сора уларнинг уйи олдидан аллақачон ўтиб кетганди-ю, бироқ ўй-хаёли шу ерда қолган эди.

Ушанда у ўн саккиз ёшли келинчак эди. Ёзининг кунлари йилдек эмасми, китоб ўқиб зерикканидан девордаги кашталарнинг ўрнини алмаштиришга тушди. Қизил палакни у:

нинг ўнг тарафидан олиб, чап томонга илди. Қаштадан очиқ қолган жойга — бошқа келинчакларга ўхшаб ўзи тиккан — «Хуш келибсиз, азиз меҳмонлар!» «Уйимизга марҳамат!» деган ёзувлар тикилган сочиқларни қоқди. Иккинчи хонага, даҳлизга эса кино юлдузларининг расми борми, ўзи машқ қилиб чизган табиат манзараларини-ей, яна аллақанақа суратларни ёпиштириб чиқди. Девордан тўкилган сувоқларга эътибор ҳам қилмади.

Уша куни кечқурун Мирзо ишдан қайтгач, ток тагидаги чорпояда эри ва қайнонаси билан кечки овқатни ейишди. Сўнг қайнонаси Санталат холаларникига чиқиб кетди.. Мирзо иккаласи уйга кириб телевизор кўра бошлашди. Шу пайт бирдан деворга кўзи тушиб қолган Мирзо жаҳл билан сўради:

— Манавиларни ким қоқди?

Ушанда эрига эркаланиб, фахр билан «мен!» дегани бугунгидек ёдида. Ўз ишига маҳлиё бўлиб бировнинг меҳнатини оёқости қилганини хаёлига ҳам келтирмаган эди-да.

— Буни қара, — Мирзо ёнбошлаб ётган ўрнидан сапчиб турди-да, девордаги миҳнинг биттасини сугуриб олиб кўрсатди. Девордаги миҳнинг ўрни чуқур бўлиб қорайиб, сариқ сомонли тупроқ «шув» этиб чўғдек гиламга тўкилди. — Мен бу уйнинг ҳар бир қаричини соатлаб вақтимни кетказиб шuvaгапман! Ол, ҳамма лаш-лушингни!

Ушанда Мирзо ҳеч бўлмаганда «сен учун суваганман» деб айтганда ҳам Сорага бунчалик алам қилмас эди. Айб ўзидалигини кўра била туриб ҳам аразлади. Эрига биринчи марта бошқа ўрин солиб берди. Ўзи эса тун бўйи тўлғаниб чиққан эди.

Қизиқ, Мирзо нега деворларини оқламади экан?

У қишлоққа ҳар келганида Мирзонинг ҳаётида рўй берган янги «миш-миш»ларни эшиттар эди: «Иккинчи хотинига кўнгли йўқ эмиш», «қўлим ишга бормади», «Салиманнинг бир тола сочи ҳам Сорага ўхшамайди» каби узуқ-юлуқ гапларни эшитиб, сиқилган юраги тасалли топгандай бўларди.

«Нега шундай? Одамзод бировнинг қайта тополмаган бахтидан севинар эканми? Ёки мен шунчалик худбинманми?»

«Ҳар ҳолда, унутиб юбормабди-ку», деган тасалли Соранинг ярига кўнглини овутганга ўхшарди.

Инглаётган боласини овутмай қаерда юрибди онаси? Шунақаям беғам хотин бўладими? Кир ювяпти шекилли. Дорга кир осилганди. Топган вақтини қаранг. Намозшомда, тўққиз қизнинг тўлғоғи бир келган пайтда-я? Аввал ўғлингни эмизмайсанми? Боланинг қорни тўйса, онасига зиёни тегмай ўйнаб ётади-ку! Наҳотки шуни билмайдиган она бўлса? Негадир худди шу лаҳзада Соранинг ичини

ҳасадгами, аламгами ўхшаш бир нарса тирнаб кетгандай бўлди. Олдинда эса қишлоқ магазинининг пасқам биноси кўриниб қолганди.

Қишлоқ магазини одатда кечқурунлари ярим кечагача очиқ бўлади. Кечқурун, одамлар ишдан қайтгач, магазин гавжум бўлади. Сора бу ерда таниш-билишлар билан кўришиб, анча ушланиб қолди.

У харид қилиб чиққанида қишлоқ устида енгил чанг муаллақ турар, уфқда қуёшнинг ёрқин шуълаларидан тўшалган чўгдек алвон ястаниб ётарди. Олисдаги подадан қайтаётган сигирларнинг мўъраши эшитиларди.

— Опам келибди!

— Опажон! Қачон келдингиз?

Ишдан қайтаётган Гулчеҳра билан Гулнора Сорани қучоқлаб, сумкасини қўлидан олишди.

Опа-сингиллар ҳол-аҳвол сўрашиб, қишлоқнинг тупроқли йўлидан қайтишаётганда бузоқчасини ўтлатиб келаётган Анбар хола олдиларидан чиқиб қолди. Кампир бечора шошиб-пишиб Сорани пешонасидан ўпиб, қуюқ сўраша кетди:

— Бўйларингдан ўзим ўргилай, Соражон! Сени кўрмаганимга қанча вақт бўлди? Нега келмай кетдинг? Келганимда бундай Анбар холам бор эди, тирикмикан, йўқмикан деб

кирмайсанми? Мени ҳам тўримдан гўрим яқин қолди, болам. Бугун бор бўлсам, эртага йўқман. Ҳаммамиз ҳам бир-биримизга ғанимат.

— Ундай деманг, холажон.

— Шундай дейсан-ку, болам, жонга ишонч борми? У омонат нарса!.. Э, бу сингилларинг сенга сираям ўхшамайди. Сен мудом қарашиб, аҳволимдан хабардор бўлиб турардинг. Булар ўзини олиб қочади.

Сора Анбар хола билан андармон бўлиб, қайтишда бояги ҳовлига қарамади. Лекин Анбар хола эслашни унутмади.

— Мирзаям сендан ажраб хотинга ёлчи-мади. Бунинг устига боласиям ёлғиз. Ўзининг соғлиқларинг яхшими, болам? Негадир сениям ҳеч рангинг чиқмай қолди. Шаҳар сенга ёқмади шекилли, болам. Шу ерларда юрганингда, бу пайтгача уйли-жойли бўлардинг. Вақт ўтяпти. Юр уйимга, чой ичиб кетасан.

Хола дарчасини очиб супага жой тайёрлади.

Сора кулди.

— Кулма, болам. Бу дунё ёлғончи дунё, кўз очиб юмгунча ўтади-кетади. Одамни фарзанд одам сонига қўшади. Мен ҳам бир вақтлар сендай ёш эдим. Эрим урушга кетиб, қайтмади. Опам ўлиб, болалари менга қолди. Мен эримни кутдим. Жиянларимни катта қил-

дим. Одамларнинг уй-жой қил, ҳеч бўлмаса битта фарзанд кўриб қолгин, кейин пушаймон қилсан, ўн жойингдан ўясан, ўрнингга тушмайди, деган гапларига қулоқ солмадим. Чойдан ичиб ўтир, қизим, узумдан е. Менинг ҳасратим тугармиди, болам. Мана, жиянларим болалик, ҳатто неваралик бўлди. Мен бўлсам, энди ҳеч кимга керак эмасман. Гапларимни эсингдан чиқарма, қизим.

Кеч кирди. Муздек шабада эсиб томорқадаги йўнғичқалар ҳинди ҳовлилардаги ошхоналардан кўтарилган турфа хил ҳидларга қўшилиб қизининг димоғига урилди. У очиққанини ҳис этди. Гулнора икки марта чақириб кетди. Онасиам: «Анбар холаси билан топишиб олган бўлса, энди ётиб қолади», деб жаҳли чиқиб ўтирган бўлса керак. Анбар холанинг дардлари ҳали-бери тугайдиганга ўхшамайди. Нима қилсин, бу бечора кампирнинг ҳасратларини ҳам кимдир эшитиши керак-ку, ахир!

Анбар хола овқатга уннамоқчи бўлиб ўрнидан турди.

— Сендан азиз меҳмоним борми, болам, бир келиб қолдинг-да, ҳозир ош дамлайман.

— Пўқ, холажон! Ундай бўлса мен ҳозир кетаман. Мана, узумингиздан еяйман. Жуда ширин ҳусайин экан.

Хола ўтириб яна гапга тушди:

— Бу йил узум бошини еб солди. Ҳосили кўплигидан узумлар пишмаяпти, танасининг кучи етмаяпти. Ҳамма парсада меъёр яхши, болам.

Шу пайт холанинг олдига қоп-қора чиройли мушук боласи келди.

— Қаерларда юргандинг? Мен сенга овқат солиб қўйгандим, совиб ҳам қолгандир,— шундай дея Анбар хола ўчоқ бошидаги пиёла-ни мушукчанинг олдига қўйди. Мушукча меҳмонга қараб-қараб қўйиб овқатланишга тушди. — Худди ёш гўдакка ўхшайди. Ўрганиб қолганман. Шунини деб азонда тураман. Азонда уйғониб бошимдаги рўмолимни тортади, уйнашгиси келади, алачаларни туртади, хуллас, ухлатмайди.

— Чиройли экан!

— Онасига ўхшайди. Онаси бу йил қишда ўлиб қолди. Кимдир уриб ўлдирди. Ушанда бу кўзи очилмаган мушукча эди. Базўр оёққа турғазиб олдим. Эрмак-да, болам. Ёлғизлик ёмон. Мана шу муштдек жонивор ҳам ёлғизликка кўниколмайди. Баъзан уйга кечроқ келсам, эшикнинг олдида мунғайиб келишимни пойлайди. Лекин одам кўнникаркан. Мана, эрим урушга кетганига қирқ йил бўлган бўлса, қирқ йилдан буён мана шу уйда ёлғиз ётаман. Баъзан бировлар бир ўзингиз қўрмайсизми? Қандай ёлғиз ётасиз, деб сўрашади. Нимадан қўрқаман? Ўз туғилиб ўсган

қишлоғим бўлса. Ён-атрофимдаги ҳаммаси томирларим, қариндош-уруғларим. Лекин гап қўрқиншдами? Ҳар кечада, ҳар тонгда уни илҳақ бўлиб кутаман. Бирор дарак чиқади-гандай ёки ўзи кириб келадигандай туюлади.

Соранинг боши оғриб, кўз олди жимирлашиб кетаётганди. Лекин у куч топиб Анбар холанинг ҳеч бир китобда ёзилмаган садоқати ҳақидаги, муҳаббат ва ҳаёт ҳақидаги ҳақ сўзларини ташлаб кетгиси келмасди.

— Опа, сизни онам чақиряпти, — дарчадан туриб гапирди Гулнора.

Сора ҳам худди шуни кутгандай тез ўрнидан турди:

— Юринг, холажон, бизникига.

— Соражон, эртага бораман, саҳарда бозорга бормоқчиман, узум узиб қўйганман. Барака топ, болам, бахтли бўлгин, илойим.

Хола уни алқай-алқай кузатиб қўйди. Негадир шундай ҳузурбахш салқин, ўзи кўпдан соғинган қишлоқ оқшоми Соранинг дил гашлигига гашлик қўшгандай бўлди.

— Сени толқон еб сувга юборадиган-да, жон қизим. Йўлдан чарчаб келгансан. Шунчалик ҳам ўтирасанми? — куйиниб гапирди одатдагидай онаси. Нима қилсин, она-да, фарзандини авайлагиси, асрагиси келади. Лекин унинг юрагидагини қаёқдан билсин? Ҳозир шу лаҳзада онасидан ҳам кўра Анбар хола унинг дардларини тушунгандай эди.

— Опангга овқат олиб келинглар.

— Онажон, овқат егим келмаяпти.

— Нега, қизим, тобинг йўқми? Қелганингдан буён туз тотганинг йўқ-ку!

— Йўқ, йўқ, онажон, ташвишланманг, қорним тўқ, негадир сал бошим огрияпти.

Улар чой ичиб ўтиришганда онаси ҳам, сингиллари ҳам бир неча марта Сорага қараб-қараб қўйишди. Афтидан: «Биров хафа қилдимикан?» — деб хавотирланишарди.

Эрталаб Сора майда-чуйдаларини йўл сумкасига жойлади. У кечаси меҳнат отпусканини таниш кўчалардан олисда, денгиз бўйларида ўтказишга қарор қилиб қўйган эди.

ОРИЯТ

Раҳмон муаллим хотинининг гапига кириб бозорга помидор олиб келганига пушаймон еди. Агар шу сабил қолгур помидор бўлмаганида аллақачон бозор-ўчарини қилиб бўлиб уйига етиб бориб чойини ичиб ўтирган бўларди. Помидорлари-ку ёмон эмас: янги нав, эзилмайдиган, сергўшт помидорлар яшиқда чўғдай бўлиб «мени ол» дегандай харидор чорлаб турибди. Кун эса исигандан исиб боряпти. Майли, иситиш офтобнинг иши, иснтаверсин. Фақат харидорлар чаққон-чаққон ола қолишмасдан, дам у яшиқдаги, дам бу яшиқдаги помидорларни ушлаб кўришади-кўришади-да, тимнинг нариги бошида куйиб-пишиб помидор тортаётган Сайфулла муаллимдан харид қилгани кетишади.

Сайфулла муаллим ёнидан ўтган одамни қўймайдиям-да!

— Келиб қолинг, олиб қолинг! Сув текин бўлди, килоси икки сўмдан.

Аслида Раҳмон муаллимнинг помидор

экишигаям, бу ерга келиб сарғайиб ўтиришигаям шу ҳамқишлоғи — ҳамкасби Сайфулла муаллим сабабчи. Улар иккаласи бир мактабда икки хил фандан дарс беришади. У киши химиядан, Раҳмон эса адабиётдан.

Сайфулла муаллим ҳар йили эрта баҳорда карам ва помидор кўчатларини етиштириб, бозорга олиб чиқиб сотади. Қолганини томорқасига экади. Нақ май оининг ўрталарида Сайфулла муаллимнинг помидорлари қип-қизил бўлиб пишиб, карамлари бош ўраган бўлади. Бу орада ўқитувчиларнинг отпуски даври бошланади. У киши мана шу икки ойдан жудаям ўринли фойдаланади. Бу пайтда ҳатто ўз ери, экинни бўлган деҳқонлар ҳам худди шаҳарликлардай Сайфулла муаллимнинг томорқасида пишиб етилган помидорларни килосига уч-тўрт сўмдан тўлаб сотиб олишади. Бир қишлоқда бўлгач, болачақа эшитади, кўради. Уларнинг ҳам Сайфулла муаллимнинг болаларидай эртапишар помидорлардан егиси келади. Бола-да, уларга бир нарса деб бўладими?

Қолхозчига баҳор чоғи томорқасида ишлашга вақт қаёқда? Айни қизғин чигит экиш вақтида томорқасида ўралашиб юрса, пахта-ни ким экади? Ким униб чиқаётган чигитни қатқалоқдан қутқаради? Ким қурғоқчиликдан «қизил кўйлак» бўла бошлаган мурғак ниҳолларни сувга қондириб, ягана қилади?

Сайфулла муаллимми? Йўқ! У киши ўқувчиларнинг билимига жавоб беради, пахтага бўлса — колхозчи.

Мана шу тиниб-тинчимас Сайфулла муаллимнинг болалари ва хотинига қишлоқдаги ҳамма аёлларнинг ҳаваси келади. Уларнинг егани олдида, емагани орқасида деб ўйлашади. Данғиллама участкада туришади. Лекин шундай куннинг иссиғида, ғала-ғовур бозорнинг қоқ ўртасида тик туриб отасининг ёнида савдо қилаётган муаллимнинг ўғилларига ҳам осон эмаслигини ҳеч қайсиси ўйламайди.

Раҳмон муаллим қирқ ёшга кириб, шу ёшигача бозорда бирон нарса сотиб кўрмаганди. Харид қилиш бўлса бошқа гап. Шунданми, қайтага таниш-билиш олдига яқинлашаверса, ўтиб кетгунча тескари қараб турарди. Уқувчилари учраб қолгудай бўлса-ку, қизариб кетаверарди.

Ҳаммасига хотини айбдор. «Олтита болани битта ойликнинг орқасидан қандай боқасиз? Ҳадемай болалар каттарса, тирикчилигимиз қандай кечади? Олдингизда қиз узатиш, ўғил уйлантириш турибди. Сиз ҳам бундай Сайфулла акага ўхшаб, пул топиш йўллари қидирсангиз-чи. Ўн тўрт сотих томорқага озгина беда экилганини айтмаганда, йил ўн икки ой бекор ётибди. На бир хилларга ўхшаб мол семиртириб сотасиз, на томорқага ул-бул экиб сотиб фойда оласиз.

Билиб олганингиз мактаб, эртадан-кечгача бери келмайсиз. Битта сизнинг жон куйдириб ўқитганингиз нима бўларди? Агар муаллим бўлмаганингизда, нима иш қилардингиз?»

Раҳмон муаллим сершовқин бозорни парижонхотирлик билан кузатаркан, хотинининг ҳақ эканлигини ўйлади. Ростдан ҳам бир вақтлар ўқиб маълумот олиб қолмаганда нима тирикчилик қиларди? Э, ҳамма қатори бир кун ўтарди-да. Колхозда ишларди, трактор ҳайдарди. Ҳозир ҳам бошқалардан ёмон кун кўраётгани йўқ. Асли хотинининг гапига кирган ўзи аҳмоқ.

Раҳмон муаллим ёнида бодринг сотаётган ёшгина жувондан помидорига кўз-қулоқ бўлиб туришини илтимос қилди-да, прицеп ахтариб кетди.

Бир оздан сўнг тракторчи боланинг қўлига пул тутиб озгина юкини Яккабоғга элтиб беришни илтимос қилди, йигитча рози бўлгач, яшиқларни ортиб, бозор айни қизиган пайтда уйига равона бўлди.

Помидор сотилмай қайтиб келганини кўрган хотини, юваётган кирини ташлаб прицеждан яшиқларни кўтариб олаётган эрининг олдига келди. Аммо эрининг авзойи бузуқлигини кўриб лом-мим деб оғзини очмасдан нари кетди. Улар азалдан бирининг жаҳли чиқиб турганда, иккинчиси индамасликка одатланишганди. Аёл ҳозир бир оғиз гапирса осмон

узилиб ерга тушишини яхши биларди. Шунинг учун индамай ўчоқбошига бориб кирни юва-верди.

Раҳмон муаллим тракторчини чойга таклиф қилди. Жингала сочлари пешонасига тушиб турган ўрта бўйли, қорачадан келган тракторчи йигит ҳам шошилмай турган эканми, бориб ток сўрисига осилган умивальникда қўлини юва бошлади.

— Санобар! Ҳой Санобар, чой қўйиб юбор, қизим, — муаллим иш қилаётган хотинига айтишга юраги бетламай, ҳовли юзида сакраб юрган ўн яшар қизига буюрди.

— Хўп, ҳозир.

Қизча қўйлагини ҳилпиратиб ошхонага чопиб кетди, тезда қайтиб чиқиб ўрик остидаги чорпоёга кўрпача тўшаб, дастурхон ёзди.

— Помидордан шакароб ҳам қилгин, — деб қўшиб қўйди Раҳмон муаллим чорпоёга чиқиб ёнбошларкан.

Шакароб ҳам зум ўтмай келди.

Раҳмон муаллим боя бозорда помидор туфайли асаби қўзиб, ҳатто гўшт ҳам ололмаганини эслади.

— Ука, хабаринг йўқми, тушдан кейин дўконда гўшт бўлармикин? — деб сўради тракторчидан.

— Бозордан ололмадингизми?

— Эсан чикибди, шу помидорга чалғиб...

Раҳмон муаллим тракторчига ичини ёрга-

нига минг пушаймон еб, дарров гапни бошқа ёққа бурди:

— Отинг нимади сени?

— Эсон.

— Кимнинг ўғлисан?

— Рашид аканинг.

— Эй, сен ҳали Рашиднинг ўғли Эсонми-сан? Бунни қара-я! Айтдим, сени қаердадир кўргандайман, деб. Отанг билан бирга ўқиганмиз. Рашид яхши юрибдими?

— Яхши, раҳмат, — тракторчи йигит ерга қараб жавоб берди. У боя, бозорда, Раҳмон муаллим чўнтагига солиб қўйган беш сўмликини қайтариб бермаганига пушаймон чекарди. Ичида: «Бари бир юким бўлмагандаям шу томонга келаётган эдим-ку», дея ўзини ўзи койирди.

— Армияга бориб келдингми? — сўради муаллим бозор воқеасидан хаёли чалғиганига хурсанд бўлиб.

— Утган йили келгандим. Ҳозир колхозда ишляпман. — «Қаерданам чой ичишга рози бўлдим. Йўқ, раҳмат, бошқа сафар, деб кетаверганимда биров уришармиди?» Ич-этини еб, хижолат бўларди йигит.

Шу пайт Раҳмон муаллим ипидан бўшалиб бедага тушган бузоқчани боғлагани ўрнидан қўзғалди. Қизи кўринмай қолганди. Муаллимнинг хотини ҳовлининг нариги бошида кирларини дорга осаётганди. Айни муддао бўлди.

Эсон шоша-пиша ҳалидан бери чўнтагини огирлаштириб турган пулни олиб кўрпачанинг остига қўйди.

Раҳмон муаллим чорпояга қайтиб келиб ўтирди. Эсон энди муаллимнинг кўзига тик қараб, кетишга рухсат сўради.

— Ўтирибсан-да, ука.

— Майли, раҳмат, муаллим, ишим бор эди.

— Хўп, бўлмаса, йўлинг тушганда кириб тур.

— Хўп, хайр! Сиз ҳам бизлар томонга ўтинг.

Эсон тракторини тариллатиб катта кўчага ҳайдаб кетгач, ҳовлига сув қуйгандек жимлик чўкди. Муаллимнинг хотини кирини ювиб бўлиб уйга кириб кетди. Шу тобда эрини кўрарга кўзи йўқ эди. Бир ишни эплай олмаса, биров билан тил топишолмаса, болаларга насиҳат ўқишдан бошқа нарсага ярамаса... «Нега бозорга ўзим борақолмадим-а? Бола-чақам билан эрта кўкламдан тиним билмай, ит азобда етиштирган бўлсаму... Янаги бозоргача ириб-чириб, нес-нобуд бўлиб кетади».

Муаллимнинг хотини йўлга отланди.

БУТАКУЗ

Бўтакўз жудаям гўзал, худди эртақларда таърифланганидай қадди-қомати шамшоддай барно қиз экан. У балоғатга етар-етмасидан ён-атрофдаги қишлоқлардан уларнинг уйларига совчилар кела бошлабди. Ҳаммадан ҳам қўшнисининг ўғли Гулхайри унга беқиёс муҳаббат қўйибди.

Гулхайри ва унинг ота-онаси, деярли ҳар куни эрта тонгданоқ қариндошлари — Бўзтўрғайни Бўтакўзларникига совчиликка юборишаркан-да, унинг йўлига кўз тикиб девордан бўйинларини чўзиб мўралаб туришаркан. Бир куни у ичкаридан Бўтакўзнинг отаси — Даштнинг ўз қизига насихат қилаётганини эшитиб қолибди.

— Умр бир мартаба берилади, қизим. Вақт ганиматида ёшлик шижоатинг, тан соғлигинг, ҳусн-малоҳатинг борида ўзингга муносиб йўлдош танла! Гулларинг тўкилиб, ёз офтобида қовжираб қолганингда сенга ким ҳам қарайди? Қўнглингга бошқа йигитлар ўти-

ришмаса, ана, қўшнимиз Гулхайрига турмушга чиқ. Қадди-басти келишган, чиройли йиғит, оиласи ҳам тузук. Бечора кўпдан сенга ошиқу шайдо бўлиб юрибди.

Отасининг гапига жавобан Бўтакўзнинг кибрли овози эшитилибди:

— Ҳ-мм. Қадди-басти келишган эмиш! Ни-ма, кўрманми, унинг узун терак, ичи кавак-лигини кўрмасам? У сингари дарозлар билан кўчада ёнма-ён юришга ҳам уяламан.

— Айбсиз парвардигор дейишади, қизим,— деб давом этибди отаси босиқлик билан. — Агар орқа-олдини суриштиравсанг, табиат яратган неки бор, барчасидан бир қусур топилади. Мана бир мисол: онанг билан менда ҳамма фазилат тугал деб ўйлайсанми? Онанг Шамолнинг одатини ўзинг яхши биласан, жаҳли тез, бир қизишса борми, ҳаммаёқни остин-устун қилиб юборади, ҳеч кимни, ҳатто мени, ўз эрини ҳам аямайди. Лекин, бу унинг асосий хусусияти эмас — фазилатлари нуқсонларидан кўпроқ. Ёки мени олиб қара, Дашт — жонсиз бир тана, бағрида сув йўқ, ҳаёт йўқ деб ўйлайди кўплар. Аслида бундай эмаслигини онанг жуда яхши билди. Айниқса, баҳорда, ер юзида менинг бағримдан гўзалроқ масканни топиб бўладими? Аммо ёзда, офтоб ўз оловини башарамга пуркаганида аҳволимга маймунлар йиғлайди. Шунда ҳам онанг садоқат билан аҳволимдан хабардор бўлиб ту-

ради, — деб сўзини ниҳоясига етказибди отаси.

— Уфф! Тўйиб кетдим насихатларингиздан, ўғитларингиз бўғзимга келди! Гулхайригаям, бошқасигаям турмушга чиқмайман. Ёшлигимда ўйнаб оламан!

Бўтакўзнинг зарда билан беҳаёларча айтган бу сўзларидан сўнг, қўшни ҳовли сув сепгандек жимжит бўлиб қолибди.

Орадан кўп ўтмай Гулхайри, қўшни қишлоқлик Қирбобонинг қизи — Лолага уйланибди. Уларнинг никоҳ тўйларига бутун дунёдан келган гуллар қатнашибди. Энг қизиғи, келиннинг дугоналарининг барчаси тўйга алвон кўйлаklarини кийиб келишибди ва тонггача ял-ял яшнаб рақсга тушишибди.

Тўйга Бўтакўз ҳам қатнашибди, албатта. У гўё хизмат қилган киши бўлиб чимирилиб: «Бу нарсани бу ёққа қўйинглар, уни у ёққа», деб ўлганининг кунидан буйруқ бериб юрибди. Аслида унинг ичини алам ўртаб бораётган экан. Лекин, у пушаймонини на ота-онасига, на дугоналарига айта олибди. Чунки, вақт ўтган эди. У бор аламини кўз ёшидан олибди, тун бўйи йиғлаб чиқибди. Эрталаб ойнага қараса, кўзлари туздай кўкариб қолибди.

ҚАТРАЛАР

Л а й л а к л а р

Ҳар гал қишлоғим сари машинада кетарканман, Қорадарё кўпригидан озроқ ўтилгач, улкан бир чинор хаёлимни тортади.

Олис-олислардан ҳам кўриниб турувчи бу улугвор чинорнинг энг баланд шохида лайлак уя қурган. Ҳар йили эрта баҳорда бу уяга бир жуфт лайлак қўнади. Лайлаклар ҳафсала билан уяни тузатишади. Уни янгилаб бола очишади. Улар бутун ёз бўйи Қорадарё бўйлари-дан илон, калтакесак, чувалчанг териб келиб болаларини боқишади.

Учирма бўлган лайлакчалар эътибор қишлоқ четларидаги пахтазорларда ов қилиш машқини олишади.

Лекин бу ҳол узоқ чўзилмайди. Ёмғир томчилаб, қиш эшик чертиб турган бундай ганимат кунларда ўзбошимча учиб юришга фурсат борми? Ота-она лайлаклар сафар ҳаракатини кўришяпти. Узоқ йўлга тайёргарликсиз чиқиб бўладими?

Лайлаклар эндиликда деярли ҳар кунни болаларини худди ўзлари сингари кун бўйи ов қилишга мажбур этишяпти. Чарчаб қолиб, уяга қараб учмоқчи бўлган лайлакчаларни ота лайлак бир неча марта қанотлари билан нуқиб йўлдан қайтарди. Лайлакчалар ҳали ёшда. Эртаги кунги машаққатли узоқ сафарда темир қанот ва сабот-бардош қанчалар зарурлигини улар қаёқдан билишсин!

Олис сафарлар заҳматини тортган эҳтиёткор лайлаклар ўз авлодларини нақадар авайлаб эъзозлашади.

Иқлимнинг кескин ўзгариши, илиқ ва совуқ ҳавонинг тез-тез алмашиниб туриши, денгизлар устидаги узоқ ва тинимсиз учиш ота она лайлакларни ҳолдан тойдиради. Уларнинг баъзилари манзилга етмаёқ ҳалок бўлишади. Лекин эрта баҳорда Қорадарё бўйларида яна лайлаклар қийқириги янграйди. Улар ўша ўтган ёз оламга келиб, шу ерда темир қанот чиқарган, илк парвоз машқини олган, вужуди куч-ғайратга тўлиқ ёш лайлаклар.

Салом сизга, эй, баҳор элчилари, оппоқ лайлаклар!

Т о м ч и

Оппоқ тонг отди. Қуёш ўзининг оромбахш, чароғон нурлари билан одам ва олам қалбини мунаввар этди. Бу нур майсалар учидаги том-

чиларга ҳам етиб келди. Уларнинг фикрдай қисқа умрини безади. Томчилар эса ўзларининг миттигина бағрига бутун бир қуёшни жойлади. Қуёш уларнинг бу меҳрибонлигини оёқости қилди, қалбини кемириб, борлигини симириб ичди. У минглаб томчиларни шундай қилишга қодир.

Денгиз — гавҳарнинг, осмон — юлдузларнинг, Ер эса — барча тирик зотнинг онаси. Сут томчилари, инсонни сен яратмадингми? Унга оёқ, қўл, тил забон бахш этган сенмасмасан?!

Ёш томчилари, сенмасми — сўнган умидлар, ушалмаган орзу-армонлар, етишилмаган висол соғинчларининг изтироблари — кўнгил ёшлари?

Сенмасми — инсон жисми томчидек ерга сингганда борлиқни, бепоён осмоннинг елкаларини титратиб, оҳ уриб йиғлатган?

Томчиларни эъзозланг, одамлар. У беҳуда туғилмайди, туғилгани эса беҳуда ўтмайди. Олам ва одамни яратишга қодир куч у!

Б а х т

Бахт менинг наздимда шундай. У — ой учун қуёшнинг борлиги ва юлдуз учун одамларнинг қўли етмаслиги, ошиқ учун ёр васлига етиш, қуш учун таъқиблардан қутқаришга қодир қанот, бола учун катта бўлиш орзуси,

чақмоқ учун булутлар фиғонини эшитиш, доно учун китоблар ва дўстлари борлиги, нодон учун дўст ва душман орттирмаслик, балиқ учун сувнинг мусаффолиги, илон учун судралиб юриш осонлиги, тоғ учун юксалиқни ҳис этиш, бемор учун тўшакдан илк бор қад ростлаш, ёмғир учун майсалар юзидан ўпиш, асалари учун гулларнинг яшнаб туриши, дарё учун чўққидаги музларнинг мангулиги, кўлмак учун ҳаракатсиз кечаётган ҳаёт, она учун фарзандларининг соғ-саломатлиги, шоир учун... шеър ўқиб бераётганида хотинининг эснамаслиги...

Т о ш...

У тоғ бағридан юмалаб тушди. Йўқ, юмалаб тушмади, юзида сўгалдай қотиб туравергани учун чўққилар уни итқитиб ташлади. Ҳа, музли чўққиларнинг ҳам қалбида ҳарорати бор, фақат тошгина...

Тош шўх куйлаб оқаётган жилғанинг уйига келди. У бу ерда ҳам кўп туролмади. Чунки қувонганда қувончига, йиғлаганда қайғусига бепарво қарайдиган бундай дўст жилғага сира ёқмади. Уйига келган меҳмонни «кет» дейиш ноқулай бўлса ҳам, итариб-итариб уйдан чиқарди. Тош хас-хашакка қўшилиб, дарёга тушди. Дарё катта эди.

Тош энди ўзимга маъқул жой топдим, де-

гандай хотиржам яшай бошлади. Унинг шу яшашида неча-неча ойлар, замонлар ўтди. Шу ўтган узоқ дамлар мобайнида дарё қанчадан-қанча қўшиқлар айтди, ўйнади, кулди. Тошнинг қалбига ҳам ўз қувончидан улашмоқчи бўлди. Ахир, ҳамма яхши одамлар ҳам ўз шод-хуррамлигини, бахтиёрлигини дўстларига, дунёдаги барча яхши одамларга улашгиси келади-ку! Лекин тош ўзгармади, қошини чмириб, қовоқ уйиб турган еридан жилмади. Охири дарёнинг қаҳри келди. Меҳри улкан одамларнинг қаҳри ҳам улкан бўлади. У шартта йўлини ўзгартирди.

Тош қумлоқда, бўшлиқда офтоб нурлари тагида қолди. Энди уни ҳар куни офтоб аёвсиз қиздирар, бағрига ўт ёқмоқчи бўлар, лекин тош кечқурунлари совиб, яна ўша-ўша тошга айланаверарди. Энг охири тошни одам қўлига олди, унинг совуқ баданига жон, тунд чехрасига гўзаллик бахш этди. Неча-неча замонлардан буён хўрланиб келаётган тош эъзоз ва ҳурмат топди. Ҳозир у музейларда, хиёбонларда ўзининг гўзаллиги билан барчани мафтун қилмоқда, қалбларга олам-олам қувонч бахш этмоқда.

МУНДАРИЖА

Бригадир	3
Кичкина қиз	11
Тарбиявий соат	19
Таниш кўчалар	27
Орият	38
Бўтакўз	45
Қатралар	48

На узбекском языке

Дильшода Саидалимова

ТЫ — МОЯ ОТРАДА

Рассказы

Тақризчи Фармон Райҳонов

Редактор Ҳ. Маҳмудова

Рассом Ю. Габзалилов

Расмлар редактори А. Мамажонов

Техник. редактор Р. Рахматуллина

Корректор С. Тоҳирова

ИБ 3617

Босмахонага берилди 16. 03. 87. Босишга рухсат этилди 12. 06. 87.
Р 17677. Формати 60x90 1/32. Босмахона қоғози № 2.
Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 1,75.
Шартли кр.-оттиск. 1,8. Нашр л. 1,5. Тиражи 30000. Заказ № 13.
Баҳоси 10 т. Шартнома 29-87.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси
ишлари Давлат комитетининг Бекобод шаҳар босмахонаси.

Саидолимова Д.

Сен менинг қувончимсан: Ҳикоялар. — Т.:
Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. — 56 б.

Муаллиф мазкур ҳикоялар тўпламида қишлоқ одамларининг ташвишу қувончлари, орзую интилишларини қизиқарли воқеалар жараёнида тасвирлаб, уларнинг меҳнатсеварлиги ва табиатга меҳр-муҳаббатини тараннум этган.

Саидалимова Д. Ты—моя отрада: рассказы.
ЗЫ.

Уз 2